

УДК 378.4(477.43-2):930.2

С.А.Сидорук, Л.В.Сидорук

Документи особового складу науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту 1950-х років як джерело до вивчення історії вишу

У статті розглянуті окремі архівні документи з кадрових питань Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Здійснено їх аналіз як джерел до історії вищого навчального закладу, зокрема його кадрової політики щодо формування науково-педагогічного складу вузу в 1950-х роках. Основну увагу в статті зосереджено на найбільш інформаційно насиченій документації, що представлена наказами з кадрових питань, особовими справами науково-педагогічних працівників; штатними формулярами професорсько-викладацького складу.

Для ілюстрації динаміки змін та поступального розвитку вузу проаналізовано накази про затвердження річного навантаження та окладів професорсько-викладацькому складу початку 1950-х років. Їх аналіз дозволив з'ясувати поступальні зміни у персональному, кількісному та якісному складі кафедр інституту, їх структурі відповідно до штатних розписів.

Особові справи дозволяють з'ясувати джерела кількісного та якісного поповнення складу науково-педагогічних працівників, їх особисті професійні, ділові та моральні якості, життєвий шлях та професійне зростання. Проте основний масив інформації в особових справах стосується переважно особистої професійної діяльності. Тому в дослідженнях історії навчального закладу варто використовувати комплексний підхід при аналізі архівних джерел, зокрема різних груп документів з кадрових питань.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, історія, архівні документи, накази, особові справи, штатні формуляри, викладачі.

Сьогодні питання розвитку вищої освіти в Україні у післявоєнний відбудовчий період не лише залишається актуальним, але й набуває нової наукової і навіть суспільної значимості в контексті реформування освітньої галузі, в тому числі її вищої ланки.

Саме наприкінці 1940-х – у 1950-х роках з руїн піднімається вища школа. Її суспільне значення у повоєнний час, як ніколи велике. З огляду на нестачу фахівців для початкової та середньої школи, а також професійно-технічної освіти, гостро постає проблема підготовки відповідних кадрів. Чільне місце в цьому процесі й, загалом, в системі вищої освіти УРСР посідав вищий навчальний заклад у Кам'янці-Подільському.

Зазнавши в попередні часи чимало змін і реорганізацій, Кам'янець-Подільський виш у перше повоєнне десятиліття входив у статусі педагогічного інституту, якого набув у 1948–1949 навчальному році [1, с. 31]. Це час, коли почи-

нається відродження кращих університетських наукових традицій, коли однією з важливих концепцій розвитку навчального закладу стає зростання наукового потенціалу його викладацького складу. Суспільний та науковий поступ його викладачів сьогодні вже став історією, зафіксованою перш за все у архівних документах університету.

Дослідниками, що зверталися до цього масиву джерел, є, переважно, його ж таки освітяни-науковці. На джерельній базі університетського архіву ґрунтуються низка праць О. Завальнюка, О. Комарніцького, І. Конета, С. Копилова, В. Степанкова, А. Філінюка та інших вчених, що присвячені історії університету, його структурним підрозділам чи окремим постатям.

Для вивчення історії навчальних закладів вищої освіти першоосновною джерельної бази цілком закономірно є документи нормативно-правового характеру, що регулювали діяльність ВНЗ в системі освіти. Документи з кадрових питань самих навчальних закладів стають, здебільшого, допоміжними джерелами, що висвітлюють певну специфіку функціонування конкретно взятого вишу. Іншого значення та наукової цінності вони набувають в контексті дослідження поступу навчального закладу в його кадровій політиці.

Тому метою нашої статті є з'ясування репрезентативних можливостей архівних документів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в контексті вивчення історії формування професорсько-викладацького складу навчального закладу.

Документація з особового складу науково-педагогічних працівників інституту сформувалася в результаті роботи установи з кадрами і характеризує правові, трудові та службові взаємовідносини навчального закладу з його працівниками. Документи з кадрових питань містять інформацію про особовий склад установи, зафіксовану в заявах про прийняття (звільнення, переведення) на роботу, наказах з особового складу, автобіографіях, характеристиках тощо. Однією з особливостей кадрової документації є те, що вона завжди відображає діяльність конкретних осіб, тобто є іменною документацією. Не випадково документація з особового складу лежить в основі фондів особистого походження, якщо такі формуються архіві установи.

Найбільш інформаційно насичену та науково-цінну кадрову документацію Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту 1950-х років становлять: накази з кадрових питань (з особового складу); особові справи науково-педагогічних працівників; штатні формуляри професорсько-викладацького складу; окремі види бухгалтерських документів, зокрема особові рахунки із заробітної платні.

Залежно від цінності інформації, що міститься у документах, встановлюють строки їх зберігання, які визначають під час проведення експертизи цінності документів. Більшість із перерахованих належить до документів тривалого строку зберігання.

Значну групу таких документів становлять накази. Їх особливістю є те, що у 1940-х – 1950-х роках всі накази ресструвалися за єдиною валовою нумера-

цією та оформлялися щорічно в одну справу, але, фактично, дають можливість скласти уявлення про функціонування навчального закладу в кількох аспектах. За змістом управлінської дії накази по інституту подіялися на три підгрупи. Першу з яких становлять накази з основних питань діяльності інституту, другу – з адміністративно-господарських питань, і третя підгрупа представлена наказами з кадрових питань.

Так, накази з основної діяльності регулювали питання з утворення, реорганізації, переміщення, функціонування структурних підрозділів, постійно діючих і тимчасових колегіальних органів і комісій. Наприклад, наказ від 5 вересня 1950 р. за № 241-б про оголошення складу Ради інституту на 1950–1951 н. р. Зі змісту документа відомо про те, що він оголошувався відповідно до розділу VI статуту Вищої школи. В наказі зазначено кількісний та персональний склад Ради. Крім прізвищ членів Ради вказані їхні посади [2].

До цієї категорії належить і наказ від 13 вересня 1949 р. по Кам'янець-Подільському педагогічному інституту за № 144 про затвердження річного навантаження та окладів професорсько-викладацькому складу вишу на 1949–1950 н. р. У цьому документі зафіксовано 8 кафедр і дві самостійних дисципліни з наступним числом викладачів: марксизму-ленінізму (3 особи та 1 вакансія); історії (4 особи¹); літератури (3 особи); педагогіки і психології (3 особи); фізики (3 особи); математики (3 особи та 1 вакансія); мови (4 особи та 1 вакансія); фізичного виховання (3 особи); самостійна дисципліна іноземна мова (2 особи); самостійна дисципліна сольного і хорового співу (1 особа) [3].

Зміст цього наказу розкриває відомості про персональний, кількісний та якісний склад кафедр інституту, їх структуру відповідно до штатного розпису. З документу можна почерпнути певні відомості про викладачів, що забезпечували навчальний процес, зокрема їх прізвища, займані посади (в штаті кафедр або за сумісництвом), наявність наукового ступеня та вченого звання, стаж роботи у вищих навчальних закладах, місячний оклад та річне навантаження по стаціонару та заочному відділу

Таким чином, документ фіксує кількість науково-педагогічних працівників інституту на початок 1949–1950 н. р., що становила 32 особи. З них двоє завідувачів кафедр мали наукові ступені. Кафедру літератури очолювала Є. М. Гінзбург, яка перша в інституті успішно захистила кандидатську дисертацію [1, с. 31]. З 1 жовтня 1948 р. на посаду завідувача кафедри математики з Центрального Науково-дослідного інституту Геодезії Аерозйомки і картографії прийшов кандидат фізико-математичних наук В. Я. Горошко, який у квітні 1948 р. захистив дисертацію у Вченій раді тоді Московського ордену Леніна Державного університеті ім. Ломоносова [4].

¹ Зі змісту наказу не зрозуміло на якій кафедрі працював директор І. С. Зеленюк. В документі його прізвища не має у складі жодної з кафедр, воно стоїть першим у списку з визначенням посади – директор. Як очільник вишу він працював на основі погодинної оплати праці на кафедрі історії з річним навантаженням 254 год.

Також зі змісту аналізованого наказу випливає, що штатний розпис на 1949-1950 н. р. не передбачав посад доцентів та професорів кафедр. Констатуюча частина наказу засвідчує, що затверджувався штатний розпис Міністерством вищої освіти СРСР 30 червня 1949 р. на підставі документів про стаж педагогічної роботи у вузах і про надання вченого ступеня або звання [3, арк. 154].

Подібну констатуючу частину мають накази від 08 вересня 1950 р. за № 250 та від 04 вересня 1951 р. за № 167 про затвердження річного навантаження та окладів професорсько-викладацькому складу вишу на 1950-1951 та 1951-1952 навчальні роки, відповідно. Вже тільки з переліку кафедр, що анований у заголовку документа, можемо зауважити динаміку зростання вишу.

В 1950–1951 н. р. самостійна дисципліна іноземна мова виросла у кафедру іноземної мови. Зміст наказу за даний навчальний рік свідчить, що відбулося відчутне, порівняно з попереднім роком, кількісне і якісне зростання складу науково-педагогічних працівників. 1950–1951 н. р. вуз розпочав зі штатом у 50 осіб. З них 7 мали науковий ступінь кандидата наук і 1 – вчене звання доцента [2, арк. 245-248].

У наступному 1951–1952 н. р., відповідно до змісту наказу № 167 від 4 вересня 1951 р., навчально-виховний процес в інституті розпочинався при наявності 12 кафедр, функціонування яких забезпечували 60 осіб. Позитивний вектор розвитку якісного складу викладачів підтверджує збільшення у їх активі кількості наукових ступенів та вчених звань, зокрема 11 кандидатів наук, 3 доценти і 1 науковий співробітник [5].

Отже, накази подібного змісту дають можливість простежити динаміку розвитку вишу. Їх інформаційна наповненість дозволяє підготувати зведені дані за певні періоди, що унаочнює та посилює аргументацію висновків.

Кафедра	Кількість штатних посад по кафедрах		
	1949–1950 н.р.	1950–1951 н.р.	1951–1952 н.р.
Марксизму-ленінізму	4	5	6
Історії	4	5	6
Літератури	3	5	
Російської літератури			3
Української літератури			1
Педагогіки і психології	3	4	6
Фізики	3	4	6
Математики	4	7	9
Мови	5	6	
Української мови			4
Російської мови			4
Фізичного виховання та спорту	3	8	10
Самостійна дисципліна іноземна мова	2		
Іноземної мови		4	4
Самостійна дисципліна сольного і хорового співу	1	1	
Анатомії і фізіології			1
Всього	32	49	60

Групу наказів з адміністративно-господарських питань представляють документи, що виникли за необхідності правового врегулювання зазначених питань. Найчастіше вони видавалися з питань організації та проведення певних заходів, утворення тимчасових робочих органів для їх проведення чи виконання робіт, запровадження змін у роботі окремих структурних підрозділів чи працівників, установа певна обмежень тощо. Цю групу документів наочно ілюструє наказ від 25 серпня 1949 р. за № 127 про проведення огляду готовності інституту до навчального року і призначення складу відповідної комісії [3, арк. 131].

Накази з кадрових питань врегульовували питання прийняття на роботу (призначення на посаду), переведення на іншу посаду, звільнення, сумісництво, заохочення чи накладання дисциплінарного стягнення тощо. Прикладом документу такого змісту є наказ від 31 жовтня 1949 р. за № 176 про звільнення Шавловича Михайла Володимировича з займаної ним посади завідувача кафедри фізики з 1 листопада 1949 р. у зв'язку з переходом на роботу до іншого інституту [3, арк. 195].

Останні дві групи наказів, порівняно з першою видаються менш інформативними, оскільки інформація в них не систематизована. Саме в наказах з основної діяльності часто згадується такий документ як штатний розпис на навчальний рік, який є фінансовим документом і підставою для розробки штатного формуляру та містить деталізовані відомості про викладацький склад навчального закладу на конкретний навчальний рік. Тому за своїм змістом вони є достатньо інформаційно насичені, чим представляють значну наукову цінність. Штатний розпис частково дублює інформацію, що є в наказах про затвердження річного навантаження та окладів професорсько-викладацькому складу, а частково – деталізує. Зокрема, по кожному з викладачів кафедр вказана інформація про його посаду: в штаті, чи за сумісництвом, дату призначення на посаду, дисципліну викладання, стаж роботи: загальний та в даному навчальному закладі, вчене звання та науковий ступінь, річне навантаження. Решта позицій таблиці штатного формуляра (усіх 22 колонки) зазначають партійний стаж, рік народження, національність, стать, здобуту освіту з зазначенням вузу, факультету та року його закінчення. Наступні колонки подають відомості про наявність та вид урядових нагород, почесного звання, встановлений оклад, попереднє місце роботи, факт перебування на окупованій території.

Аналіз змісту штатного формуляру за 1951–1952 н. р. засвідчує, що із 60 викладачів інституту 48 осіб освіти отримали у вищих начальних закладах на території УРСР, 37 осіб нагороджені орденами та медалями, лише 6 осіб на початок навчального тільки починали свою науково-педагогічну діяльність і не мали стажу роботи у вузах. Крім того, наказ від 4 вересня 1951 р. за № 167 про затвердження річного навантаження та окладів професорсько-викладацькому складу на 1951–1952 н. р. подає дані лише про 60 викладачів, а з формуляру за відповідний рік випливає, що у штаті рахується 71 посада, тобто

навчальний рік розпочався з 11 незаповненими вакансіями [6]. В тому числі вакантною залишилася єдина посада викладача самостійної дисципліни сольного і хорового співу. Дисципліна не викладалася. Тому й не зазначена у відповідному наказі, що відзначено у приведеній вище таблиці.

В контексті нашого дослідження, важливого значення набувають особові справи науково-педагогічного складу навчального закладу. В архіві Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка особові справи працівників, які працювали у 1950-х роках, знаходяться в описах справ особового складу за 1944 по 1990 роки. Особова справа посідає основне місце у системі персонального обліку працівників. На підставі документів, що групуються у ній, проводиться вивчення, добір та використання кадрів управління. В сучасному діловодстві особові справи мають обов'язковий перелік документів, що, власне, їх і складають. Особові справи, що заводилися в середині 1940-х – на початку 50-х років і формувалися впродовж наступних років, суттєво не відрізняються за принципом формування та наповнення. У більшості справ є особовий листок обліку кадрів, автобіографія, заява про прийняття на роботу, виписка з наказу, або його копія, про прийняття на роботу і документи, що виникали в результаті регулювання подальшої трудової діяльності працівника.

Робота з особовими справами має свої особливості, оскільки вони формуються не по окремих роках. Кожна особова справа, особливо тих людей, що присвятили вузу все своє життя, – це ціла епоха. Кожен її аркуш – подія, а інколи й цілий етап у житті людини та колективу, де вона працювала. Особові справи більш ніж будь-які інші документи концентрують в собі відбиток часу, дух епохи.

Під час вивчення та аналізу документів особових справ того часу, перше, що кидається в вічі – це скрупульозна, порівняно із сучасністю, систематизація особистих даних, в плані збору інформації щодо лояльності до існуючого політичного режиму. Першими аркушами особових справ середини ХХ ст. є, як правило, особовий листок з обліку кадрів. Уже у перших його графах вимагається інформація про соціальне походження батьків та рід їх занять до і після “Жовтневої революції”, що засвідчує факт відстеження системою “чистоти” походження кадрів.

У наступних рядках при заповненні документу вказувалась інформація щодо приналежності до ВКП(б), партійний стаж, чи мали місце вагання у проведенні лінії партії і участь опозиції. Вже перші рядки особового листа слугували своєрідним ідеологічним фільтром при формуванні кадрового складу державних установ. З цієї ж метою формувалися наступні питання, які вже включали реалії міжвоєнного та повоєнного часу:

- чи приймав участь в революційному русі і чи був репресований за революційну діяльність?
- чи приймав участь у партизанському русі й підпільній роботі?
- чи був у полоні (де, коли і за яких обставин потрапив, як і коли визволився з полону)?

- чи служив у військах або установах білих урядів?
- чи перебував на території, тимчасово окупованій німцями в період вітчизняної війни (де, коли і робота в цей час)?

Наступним пунктами, що підтверджують тотальний контроль над особистістю з боку держави, є інформація про нагороди і заохочення після Жовтневої революції та про наявність партійних стягнень. Візувався особовий листок підписом секретаря партійного комітету чи партбюро, що ще раз підкреслює роль партапарату в кадровій політиці державних установ.

Подібна, стисла за змістом інформація подавалася в автобіографії, де можна було дещо уточнити чи деталізувати, з метою пояснення, чи виправдання окремих моментів свого життя та трудової діяльності. Наприклад, в особовому листку обліку кадрів майбутнього, на момент його заповнення, ректора інституту Іваха Івана Вікторовича коротко вказано інформацію про його перебування у німецькому полоні та визволення з нього. Вже сам цей факт, як правило, негативно сприймався будь-якими радянськими інстанціями повоєнного часу. Тому в своїй автобіографії автор деталізує обставини при яких він потрапив у полон, а пізніше – утік із нього, а також його подальшу службу та прийняття в члени ВКП(б) [7].

Контроль системи не закінчувався на стадії оформлення документів при вступі на роботу. Викладацька діяльність передбачає професійне зростання. На кожному його щаблі викладачі інституту потребували підтвердження своїх професійних, ділових якостей і, звісно, політичних поглядів. Звідси в особових справах маса різного роду характеристик. Лише в особовій справі вище згаданого Іваха І. В. з 1950 р. і до часу його вступу на ректорську посаду у 1967 р. (з 1966 р. в. о. ректора) нараховується 11 різного роду характеристик. А пізніше, під час перебування на ректорській посаді – ще 8 партійних та партійно-виробничих характеристик [7, арк. 12-30, 62-69.].

В особовій справі Микити Миколайовича Магдена – попередника І. В. Іваха на посаді заступника директора з науково-навчальної роботи, знаходимо 22 характеристики [8]. У справі завідувача кафедри математики Горошка В. Я. за відносно короткий період роботи в інституті (1948-1956 рр.) маємо 6 характеристик [4, арк. 1-28]. Характерно, що кількість такого роду документів в особових справах збільшувалась пропорційно до професійного зростання працівників за принципом – чим вища посада, тим більше характеристик для подання в різні партійні та відомчі інстанції.

Крім ілюстрації ідеологічного наповнення життя і праці викладачів вишу, їх особові справи дозволяють з'ясувати джерела кількісного та якісного поповнення складу науково-педагогічних працівників. Більшість викладачів, що у 50-х роках забезпечували навчально-виховний процес, займалися науковими студіями, прийшли на роботу з різним трудовим стажем і досвідом. Він зафіксований у автобіографіях, листках обліку кадрів, різного роду довідках і посвідченнях.

Загалом особові справи викладачів інституту містять значний масив інформації, але він стосується переважно особистої професійної діяльності. Тому

послугуючись лише їх матеріалами важко виокремити та узагальнити певні етапи розвитку навчального закладу. Звідси висновок про необхідність комплексного аналізу різних груп документів, що дозволить сформувати цілісну картину освітньо-виховного процесу та наукового поступу нашої alma-mater.

Отже, аналіз документів особового складу науково-педагогічних працівників Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту 1950-х років засвідчує їх репрезентативність як джерел до вивчення історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Список використаних джерел і літератури

1. Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2011 рр.): історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 340 с.
2. Накази дирекції інституту з особового складу і адміністративно-господарських питань // Відомчий архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Далі ВА КПНУ імені Івана Огієнка). Ф. Р-302. Оп. 1-0с. Спр. 4. Арк. 236.
3. Накази дирекції інституту з особового складу і адміністративно-господарських питань // ВА КПНУ імені Івана Огієнка. Ф. Р-302. Оп. 1-0с. Спр. 2. Арк. 154-157.
4. Особова справа Горошко Василя Яковича // ВА КПНУ імені Івана Огієнка. Ф. Р-302. Оп. 1-0с. Спр. 47. Арк. 4, 5, 16.
5. Накази дирекції інституту з особового складу і адміністративно-господарських питань // ВА КПНУ імені Івана Огієнка. Ф. Р-302. Оп. 1-0с. Спр. 7. Арк. 189-195.
6. Штатний формуляр професорсько-викладацького складу на 1951-1952 н.р. // ВА КПНУ імені Івана Огієнка. Поточний архів. Арк. 1-9.
7. Особова справа Іваха Івана Вікторовича // ВА КПНУ імені Івана Огієнка. Ф. Р-302. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 2-4 зв.
8. Особова справа Магдена Микити Миколайовича // ВА КПНУ імені Івана Огієнка. Ф. Р-302. Оп. 26-П. Спр. 59-а. Арк. 1-104.

Sergii Sydoruk, Liubov Sydoruk

Human resource documents at Kamianets-Podilsky State Pedagogical Institute in 1950s provide insight to the history of the higher educational institution

This article examines the content of archived documents dealing with human resources of the Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University. The documents are analyzed as the source for the history of the higher educational institution; they show human resources policy to form teaching staff in 1950s. The main stress is laid on the documents which give the most accurate information (they are the orders, employee files, full time schedules of professors, associated professors, lecturers and teachers).

The dynamics of changes and evolution in the development of the higher

educational establishment is illustrated through analyzing the orders as for confirming of annual schedules and payment of the teaching staff in the beginning of 1950s. The results of their analysis show progressing changes in human resources, the changes in quality and quantity of the teaching staff within each department, and formation changes in general.

Employee files allow to find out the following information: individual, professional, moral, and business traits and features, life background, biographies and career promotion. Therefore in the researching of the history of any educational institution the complex approach should be used while analyzing archived documents and in particular human resources documents.

Keywords: *Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, history, archived documents, orders, employee files, schedules, teaching staff.*

С.А.Сидорук, Л.В.Сидорук

**Документы по личному составу научно-педагогических работников
Каменец-Подольского государственного педагогического института
1950-х годов как источник к изучению истории вуза**

В статье рассмотрены отдельные архивные документы по кадровым вопросам Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко. Осуществлен их анализ как источников к истории высшего учебного заведения, в том числе его кадровой политики по формированию научно-педагогического состава вуза в 1950-х годах. Основное внимание в статье сосредоточено на наиболее информационно насыщенной документации, что представлена приказами по кадровым вопросам, личными делами научно-педагогических работников, штатными формулярами профессорско-преподавательского состава.

Для иллюстрации динамики изменений и развития вуза проанализированы приказы об утверждении годовой нагрузки и окладов профессорско-преподавательского состава в начале 1950-х годов. Их анализ позволил выявить изменения в персональном, количественном и качественном составе кафедр института, их структуре согласно штатных расписаний.

Личные дела позволяют выявить источники количественного и качественного пополнения состава научно-педагогических работников, их личные профессиональные, деловые и моральные качества, жизненный путь и профессиональный рост. Однако основной массив информации в личных делах касается преимущественно личной профессиональной деятельности. Поэтому в исследованиях истории учебного заведения стоит использовать комплексный подход при анализе архивных источников, в частности различных групп документов по кадровым вопросам.

Ключевые слова: *Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, история, архивные документы, приказы, личные дела, штатные формуляры, преподаватели.*